

16. Mocarcka-Kowalska, A. Słownictwo Warmii i Mazur. Rybołówstwo / A. Mocarcka-Kowalska // Studia Warmińsko-Mazurskie. – Wrocław – Warszawa – Kraków: Wyd-wo PAN, 1963. – Nr. 10. – 79 s.

17. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979 – 1986.

18. Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязан. района Рязан. обл. / под ред. И.А. Оссоветского. – М.: Наука, 1969. – 611 с.

19. Усачёва, В.В. Материалы для словаря славянских названий рыб (семейство Cyprinidae) / В.В. Усачёва // Этимология. [Ежегодник / отв. ред. О.Н. Трубачев]. 1973. – М., 1975. – С. 65 – 94.

20. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: [у 12 т.] / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978 – 2008.

Н.П. Даўбешка (Віцебск)

ПАРАЎНАННЕ Ё ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАХ Л. ГЕНІЮШ

Ларыса Геніюш – паэтка глыбока нацыянальная, а яе творы можна назваць сапраўднай крыніцай лінгвакраіназнаўчай інфармацыі. Усё таму, што яна “пісала пра асабліва блізкае і дарагое ёй, ... усё, што мае хоць нейкае дачыненне да Беларусі” [3, с. 32] – гісторыю роднага краю, беларускі народ, родную мову, родную прыроду. Як адзначае А. Марціновіч, “у выражэнні сваёй любові да Бацькаўшчыны Л. Геніюш пазбаўлялася гучных эпітэтаў і параўнанняў, абмяжоўвалася, здавалася б, словамі ў многім агульнымі...” [3, с. 27]. Гэтыя словы называюць прадметы і з’явы навакольнай рэчаіснасці і такім чынам аб’ядноўваюцца аўтаркай у паэтычным кантэксце, што ствараецца ўражанне асабістага дачынення чытача да напісанага: настолькі ўсё рэальна і звыкла. Але, учытаўшыся, разумееш: так сказаць можа толькі сапраўдны майстар слова.

Параўнанне з’яўляецца адным з самых ужывальных вобразных сродкаў у творах Л. Геніюш. У яго межах паэтка спалучае розныя назоўнікі: адушаўленыя: *У старэнькай бабкі, як у маладзіцы, / каптаной ўсялякіх, блузаў ды спадніцаў* [1, с. 139]; неадушаўленыя: *Словы, як стрэлы, і сэрца, як лук, / Стыхіяй змагання напята...* [1, с. 352]; адушаўленыя і неадушаўленыя: *...глядзіць, як дзяцюк, праз аконца / сінявокі разбуджаны дзень* [1, с. 43]; *Ў вёсцы, быццам сястра, дзічка хату маю / недзе голлем сваім абымае* [1, с. 78]; *Як дубы стаяць дзецюкі* [1, с. 328]; *Хлопчык маленькі, ты быццам світанне...* [1, с. 337] і інш. Асабліва цікавымі для раскрыцця ідэйна-эмацыйнага зместу твораў нам уяўляюцца параўнанні, заснаваныя на супастаўленні з’яў нежывой і жывой прыроды. Яны набліжаюцца да адушаўленняў: прырода бачыць, чуе, адчувае, як і чалавек: *...падняліся хмары лёгкім, сінім пухам, / паплылі, як гусі, адны за другою...* [1, с. 31]; *Раненым крыллем / сонейка хіліцца, / коўзаецца / і, як птушка, далоў* [1, с. 162] і інш.

З двух кампанентаў параўнання – суб’екта і аб’екта – большымі выяўленчымі магчымасцямі, на нашу думку, валодае аб’ект, паколькі менавіта ён адлюстроўвае багацце паэтычнага мыслення, выяўляе стаўленне аўтаркі да таго, што адлюстроўваецца ў творы. Часта ў якасці аб’екта параўнання Л. Геніюш выкарыстоўвае назвы бытавых прадметаў, якія акружаюць чалавека: *маланка – як бізун; подзьмух – як смык; жыццё – як торба; неба – як каптан; горад – як клетка; туга – як голкі; грошы – як лісце; дні – як колас; Нёман – як стужка*. Гэта ўспрымаецца вельмі натуральна: позірк аўтаркі ўвесь час скіраваны да Бацькаўшчыны, да яе гісторыі, да роднага маёнтка. Як трапна заўважае А. Марціновіч, паэзія Л. Геніюш “не спяшалася апрацаваць фарсістыя гарадскія сукенкі, яе не вабілі заморскія дзівы, бо ёй было пекна і ў сялянскай сукні...” [3, с. 27]. Цікава, што, ужыўшы пэўную лексему ў складзе параўнання адзін раз, Л. Геніюш, як правіла, паўтараецца вельмі рэдка. Але калі адно і тое ж найменне ўсё-такі выкарыстана ў некалькіх параўнальных канструкцыях, можна гаварыць пра невыпадковасць выбару. Пералік такіх слоў ачэрчвае кола прыярытэтаў у аўтарскім светаўспрыманні: *дыван, маці, сястра, сябар, зубр, каханне, мак, лён, колас, луг, сонца, неба, хваля, агонь* і інш. І гэта не

дзіўна: яны ілюструюць сабой найбольш старажытны і грунтоўны моўны і культурны пласт, які вызначае стасункі чалавека і прыроды, адлюстроўвае мадэль Сусвету, дазваляе вызначыць найбольш глыбокія асновы светабачання і культуры беларусаў.

Душа паэтки балела па роднай Бацькаўшчыне, таму шматлікія вершы характарызуюцца мінорным настроем. Для яго перадачы Л. Геніюш ў якасці аб'екта параўнання выкарыстоўвае назвы прыродных з'яў і аб'ектаў: ...злы лёс, **як той вецер** аб дрэвы, зайграе, / ды толькі сумней, бязмежна сумней [1, с. 54]; **Як хмарны дзень** – так сэрца маё сёння... [1, с. 75]; *Праляцелі гады з разлукаю. / Туманамі* боль уваччу [1, с. 161]; *Радасць, як вецер* [1, с. 203]; *Прыйдзе сонца, абман ападзе, як туман...* [1, с. 313].

Надзвычай многа ў творах Л. Геніюш прыкладаў, у якіх у якасці аб'екта параўнання выступаюць найменні жывёльнага свету. Паэтка выкарыстоўвае іх у розных кантэкстах, але найчасцей ізноў жа для таго, каб выказаць свой душэўны стан: *Зубр на мох, бы ягнё, прылёг / ля бярозаў у белай адзежы* [1, с. 202]; **Быццам смоўж**, дні ў чужыне ляніва паўзуць... [1, с. 78]; ...я хачу, **як апошні наш зубр**, / сільнай быць, гартаванай, суроваю... [1, с. 127]; *Сэрца маці* начамі не спіць, / лекаціць, **як зыманы голуб** [1, с. 222]; *Толькі сэрца стогне, бы крумкач...* [1, с. 237] і інш. Са змяёй часта параўноўваюцца адмоўныя пачуцці, напрыклад, крыўда, злосць і да т.п.: *Джаліць сэрца мне боль, / як гадзючын укус* [1, с. 180]; *Сум звіў сэрца, як вуж...* [1, с. 39]; ...сум беднае сэрца саўе, **як змяя** [1, с. 54]. Сваё жыццёвае бачанне выражае Л. Геніюш праз традыцыйныя параўнанні з кампанентам птах: *Душа, як той птах, недзе ўдаль адлятае...* [1, с. 57]; *І ў ясны дзень, / і ў ноч без зор / душа, як птах, / пад гоман дум / ляціць на шлях...* [1, с. 60]; *Шчасце колісь, як птах, адляціць...* [1, с. 99]; ...сэрца, як вольны той птах, / размахнулася шырака крыллем / з маладою вясною у тахт [1, с. 280].

Кампанентамі параўнанняў у Л. Геніюш часта з'яўляюцца таксама найменні расліннага свету. Найперш яны выступаюць элементамі апісання знешняга выгляду прадмета: *Голаў, бы яблыню, схіліш* далой... [1, с. 109]; *Ярыя, як вішні, / кутасы звісаюць* [1, с. 136]; **Як дуб**, магутныя, адважныя, як зверы, / адужалі ў лясох суровае жыццё [1, с. 9]. Шматлікімі з'яўляюцца прыклады параўнанняў, у якіх з'явы, прадметы параўноўваюцца з мака: ...шчокі **макам** пышныя гараць [2, с. 120]; ...ліст на дрэвах, **бы мак той**, адцвіў... [2, с. 122]; *Неба сягоння цвіло, быццам мак...* [2, с. 144]; ...хачу, каб, **як макі**, кахала, жыло / маё у табе беларускае сэрца [1, с. 102]; *Ты ж цвіці, цвіці, мой краю, / макама на мяжы!* [1, с. 107] і інш. Высокая частотнасць выкарыстання ўказанага наймення у творах Л. Геніюш наводзіць на думку, што для аўтаркі гэтая кветка была пэўным сімвалам, увасабленнем прыгажосці. У склад параўнанняў уключаюцца і назвы іншых кветак: ...я расцвіўшай чырвонай **юргіняй** / твае гордыя грудзі аквечу [1, с. 40]; ...нашы дзяўчаты – **юргіні** ў саду, / расцвіўшыя кветкі ў маі... [1, с. 64]; ...каляровыя хусткі дзяўчат, што, як стройныя **мальвы** ў прысадзе, / палымнеюць на межках, блішчаць [1, с. 72]. Як можна заўважыць, паэтка не выкарыстоўвае экзатызмы – яна ўводзіць у склад параўнанняў лексічныя адзінкі, якія называюць прадстаўнікоў беларускай флоры і фаўны. Кожная з іх у беларускай мове характарызуецца сваёй нацыянальна-культурнай семантыкай, і таму вельмі часта слова ў паэтычным тэксе набывае дадатковую канатацыю.

Другі кампанент параўнальнай канструкцыі – суб'ект параўнання – падказвае нам сферу паэтычных інтарэсаў паэтки, ачэрчвае кола тэм, вобразаў, якія яна раскрывае і апісвае. Так, у Л. Геніюш ёсць цудоўная прыродаапісальная лірыка, і таму натуральна, што ў такіх творах параўнанні гучаць ва ўнісон са зместам, г.зн. у ролі суб'екта параўнання выступаюць назвы з'яў і аб'ектаў прыроды: *Можса, як вогненны вуж, бліскавіца* / спаліць прыгожую бель [1, с. 73]; *Да кустоў, да расквечаных дрэў, / як дзяцюк, заляцаецца вецер* [1, с. 179]; *Едзем ноччу, а снег, як дым, / проста пер'ямі з крылаў хмар* [1, с. 104]; *І дождж, як плач, / звоніць у вокны хаты зацішнай* [1, с. 191].

Увогуле, трэба сказаць, што параўнальныя канструкцыі ў пейзажных тэкстах Л. Геніюш вызначаюцца асаблівай экспрэсіўнасцю, паколькі выклікаюць разнастайныя слыхавыя, зрокавыя, тактыльныя вобразы і асацыяцыі. Доказам могуць служыць наступныя апісанні восеньскага пейзажу: *Бы агонь сярод сумнага поля, / быццам сонца на шэрай стразе, / бы спакой той хімернае далі, – / дагарае так восень ў красе* [1, с. 52]; *Сыплецца ўсё лісце ў парках асумелых / і гарыць, як золата, як агністы жар* [1, с. 53]; *Бы нязжатае калоссе, бы ўдава, / пачала ля вокан восень сумаваць* [1, с. 87].

Многія параўнанні ў тэкстах Л. Геніюш дазваляюць гаварыць пра акрэсленую грамадзянскую пазіцыю аўтаркі. Так, яна выразна выяўляецца праз параўнанні з кампанентам мова. Прыклады ўжывання гэтага назоўніка ў якасці аб'екта параўнання адзінкавыя, у якасці суб'екта – шматлікія. Творы Л. Геніюш напоўнены вялікім пачуццём любові да роднай мовы, яна для паэткі – усё. Пра гэта сведчыць і характар параўнанняў. У адных выпадках Л. Геніюш сцвярджае мову як вечную катэгорыю (*мова як ніць вечнасці, сонца, неба*), у іншых – фармулюе асабістае ўспрыманне мовы (*мова як шчасце, каханне*) або дае ўяўленне пра яе багацце і прыгажосць (*мова як сад, луг, ліра*) і інш. Яшчэ большай экспрэсіўнасцю і інфармацыйнасцю валодае поўны кантэкст, паколькі ўласна параўнанні звычайна развітыя эпітэтамі або / і даданымі часткамі і ўтвараюць цэлыя радкі: *Мова родная, мова дзядоў! / Іншай мовы мы сэрцам не чуем. / Мілагучнасцю любых нам слоў, / быццам музыкай, душы чаруеш. ...Мова наша – буйны цветабой! / Пралілася ў ёй першая радасць... / Слова матчыны сыпаліся ў ёй, / як пялёсткі з адцвіўшага саду. ...Ты – вясною аквечаны луг, / шум дубровы магутны, пявучы, / непадайны сталёвы ланцуг, / што нам сэрцы нязломныя лучыць! ...Ты як неба, як сонца для нас, / ты як наквеццю сад заінелы* [1, с. 47] і інш. Прыклады паказваюць, наколькі па-мастацку і глыбока па-філасофску паэтка асэнсоўвае праблему нацыянальнай мовы, вызначае яе ролю і значэнне ў сваім жыцці і ў жыцці народа.

Грамадзянская пазіцыя Л. Геніюш ясна чытаецца і ў тых прыкладах, калі суб'ект параўнання выражаецца займеннікам *мы*: *Натураю, як сонейка, мы добрыя / і літасцівыя, як матчына любоў. ...Як нашы пчолы, гэтак працавітыя, / нібы мурашкі, дружныя з сабой. ...Душою мы, як песні шчырыя, / у свет загнаныя мы са спалоху дзён, / дамоў вяртаемся, як птушкі з выраю, / і ападаем на стары загон* [1, с. 250]; *Мы, як зубры, / мы ў сябе дома, / тутэйшыя, што ад вякоў жывуць. / Мы, як дубы, / нас можна знішчыць громам, / але з зямлі нас роднай / не скрануць...* [1, с. 316]. Паэтка атаясамлівае сябе з усім беларускім народам, ганарыцца ім і ўсхваляе яго лепшыя рысы.

Праз кампаненты параўнанняў Л. Геніюш выразна выяўляецца нацыянальна-культурная спецыфіка беларусаў. Напрыклад, неба паэтка параўноўвае з ільном: *Цвіце ужо неба, як тыя ляны...* [1, с. 83], прыгажосць беларускіх дзяўчат – з вярцінямі: *...нашы дзяўчаты – юргіні ў саду, / расцвіўшыя кветкі ў маі...* [2, с. 81]; *...я расцвіўшай чырвонай юргіняй / твае гордыя грудзі аквечу* [2, с. 54], цвіценне лугу – са слупкімі паясамі: *...быццам слупкі паяс, так цвіла паласа* [1, с. 79], вочы – з васількамі: *...цвілі вясной ясна вочанькі / ў полі сінімі васілёчкамі* [1, с. 15] і інш. Шмат радкоў прысвяціла Л. Геніюш эмблематычнаму вобразу Беларусі – Нёману. Паэтка персаніфікуе раку: *...ты, быццам бы рыцар, бы казачны вой, / ў жалезнай закованы зброі. / І часам здаецца, вось ў воблакаў сіль, / над соснаў стрункіх верхавіны, / бы волат, бы верны зямлі нашай сын, / на помач устане Краіне* [1, с. 44], параўноўвае яе з “лёнам галубым”: *Гэй, Нёмне шырокі, як лён галубы, / мой дружа з гадоў тых дзяціных!* [1, с. 44], з “мігатлівай стужкай”: *...льецца Нёман мігатлівай стужкай* [2, с. 129]. Кампанентамі параўнанняў у Л. Геніюш становяцца таксама найменні *Белавежа*, *Жлобаўцы*, *Прынямонне*.

Нечаканых параўнанняў у паэткі не многа: *...клён навешаў на грудзі медалю, / як заслужаны ў боі ваяр* [1, с. 52]; *Сэрца, нібы яблык, налілося / буйным сокам роднае зямлі* [1, с. 258]; *...жаласна на небасхіле / нейк хмары торбаю жабрачай, / як ворана*

навіслі крылі [1, с. 80] і інш. Найчасцей гэта традыцыйныя па лексічным нападзенні канструкцыі, але пры гэтым вельмі праўдзівыя і надзвычай удала, да месца ўключаныя ў кантэкст. Яны з'яўляюцца адным з актыўных сродкаў рэалізацыі аўтарскай задумы і дапамагаюць зрабіць малюнак па-мастацку дакладным, наглядным, жывапісным.

Літаратура

1. Геніюш, Л. Гасціна: Выбранае / Л. Геніюш. – Мн.: Маст. літ., 2000. – 382 с.
2. Геніюш, Л. Невадам з Нёмана. Вершы / Л. Геніюш. – Мн.: Беларусь, 1967. – 208 с.
3. Марціновіч, А. “Ты мой боль святы, Беларусь мая...”: Творчы партрэт Ларысы Геніюш / А. Марціновіч // Роднае слова. – 1992. – № 3. – С. 26 – 34.

А.Н. Деревяго (Витебск)

АНТРОПОНИМНЫЕ КОДЫ БЕЛОРУССКОГО ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА XX ВЕКА: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Поэтический текст является автономной реальностью, созданной автором в соответствии с собственным миропониманием и мироощущением. Он создается при появлении определенной установки его создателя и функционирует в области коммуникации. Коммуникативность, пожалуй, основное статусное свойство текста и понимается как «степень его [текста] обращенности к читателю» [1, с. 8]. Текст одновременно демонстрирует качества и единицы информации, и продукта деятельности субъекта по осмыслению онтологических основ своего существования, и материала для восприятия и интерпретации.

Идеальные, вымышленные образы, которыми насыщается текст, дублируют объектный мир реальной материальной действительности, создаются по его образу и подобию, но в полной мере его не повторяют. Эти искусственные денотаты, созданные автором, воспринимаются читателем с долей привнесения в семантику личностного, индивидуального отношения. Для смыслового пространства текста в большей мере ценны все возможные и прогнозируемые автором ассоциации, возникающие при упоминании имени персонажа, так что имена собственные (или поэтонимы) художественного текста, имея связи с денотатом, все же в большей мере ценны своим периферийным отделом семантики, то есть разнообразными и разнонаправленными ассоциативными смысловыми блоками, идеями, векторами.

Внешняя структура развертывания текста не совпадает с внутренней: объем знаковых единиц значительно уступает объему значения, который ими выражается. Степень соответствия структурной и смысловой сторон определяется размером прагматической информации. Мера прагматической информационной составляющей формируется с учетом типа текста, его предназначения и прогнозируемого адресата. Учет этих условий существования текста применительно к его художественной разновидности позволяет рассматривать онимический конструкт в качестве одного из значимых элементов организации глубинной, смысловой стороны текста.

Внутренняя форма поэтического текста формируется широким спектром семантических отражений словесных знаков. Все многообразие отношений, впечатлений и наблюдений автор вмещает в этот знак, однако одной только знаковой функцией оно не исчерпывается: на первый план выступает отражение смысла. Феномен создания поэтического произведения заключен в специфике процесса организации разрозненных смыслов в один целостный, когда, «возникнув в мыслящем и говорящем сознании поэта, он (смысл) требует выражения, а предметная сторона его требует изображения; ... включенного в выражение, не изображения значений, то есть предметов, а смысла, включающего их в себя» [2, с. 413].